

ՄԻՇԵԼ ՎԱՆ ԷՍԲՐՈԿ

Բեկգիտ

ԼԵՆԻՆԳՐԱԳԻ Մ. Ե. ՍԱԼՏԻԿՈՎ-ՇՁԵՂՐԻՆԻ ԱՆՎԱՆ ՀԱՆՐԱՅԻՆ
ԳՐԱԳԱՐԱՆԻ ՀԱՅԵՐԵՆ ԿՐԿՆԱԳԻՐԸ (ՆՈՐ ՇԱՐՔ, № 14)

Դարասկզբին, Հանրային գրադարանի խնդրանքով, Ն. Մառը հրատարակեց 1897 թ. գնված մի ձեռագրի համառոտ նկարագրությունը¹: Ձեռագիրը պարունակում է բազմապատկման աղյուսակ, սաղմոս, աղոթքներ, տոմար, պատարագամատույց և այլն, ընդօրինակվել է 1554 թ. Մարասի վանքում «ի չերկիրն Քոչիզու, ի գեաւղաբաղաբս էրեր», Ստեփաննոս եպիսկոպոսի կողմից²: Բուն ձեռագիրը կազմող մագաղաթյա 244 թերթերը, ինչպես նաև մագաղաթյա պահպանակը՝ կրկնագիր են. թերթերի մեծությունը 20,7×16 սմ: Ն. Մառի կարծիքով հին գրությունը Ժ/ԺԱ դարի է, մեզ թվում է, սակայն, որ ավելի շուտ Թ/Ժ դարի է: Եվ իրոք, հասպավումները սակավաթիվ են, ամենայն բանը՝ երբեք չի հասպավում: Ինչպես գիտել էր Ն. Մառը, ամենուրեք հանդիպում են ընթեռնելի բառեր: Ձեռագիրը բովանդակելիս է հղել նոր կտակարան և ներկայիս վիճակում կազմված է երկու տարբեր գրչագիր մատյանից:

Գրչագրի մանրադնին ուսումնասիրությունը հնարավորություն տվեց վերականգնել երկու ամբողջական թերթ: Ժամանակին այդ թերթերը պատկանելիս են հղել այն երկու գրչագիր մատյաններին, որոնք գրանյութ են հայթայթել 1554 թ. ընդօրինակված ձեռագրի համար: Առաջին հատվածի (Մնունդը) գիրը հատուկ է թերթերի մեծամասնությանը, երկրորդ հատվածինը (Թուղթք առաքելոց) հանդիպում է միայն 293—294, 297—298, 299—302, 307—310, 311—312 և 315—316 էջերի վրա: Այդ 16 էջերը համապատասխանում են օգտագործված մատյանի միայն 2 թերթին: Պահպանակի վրա նույն գրությամբ մնացել է ևս մի հատված, թերթիկի մի զգալի մասը կտրված է, պահպանվել է ընդամենը 25 տառանիշ (9 տող), սակայն գիրը շնչված չէ և հնարավորություն է տալիս հստակ պատկերացում կազմել երկրորդ կրկնագրի հոյակապ ոճի մասին:

Վերականգնված առաջին թերթի վերին մասը այժմ կազմում է ձեռագրի 125 և 136 էջերը, իսկ ստորին մասը՝ 334 և 323 էջերը. բովանդակում է Մնն. Ե, 20—31: Գրությունը երկսյուն է, սյունակների միջև հղած տարածությունը՝ 2 սմ, յուրաքանչյուրն ունի 20 տող, մեկ տողում միջին հաշվով՝ 22 տառանիշ:

¹ Отчет Императорской Публичной библиотеки за 1897 год, СПб. 1900, стр. 161—162.

² Ամբողջական նկարագրությունը տե՛ս Կ. Ն. Юзбашян, Армянские рукописи в собраниях Ленинграда (№ 26) ձեռագիր ցուցակում, որը, հասոզվ ենք, շուտով կհրատարակվի: Այժմ խորին շնորհակալությունս եմ հայտնում Կ. Յուզբաշյանին այն օգնության համար, որ նա ցուցաբերեց հոգվածս ձևավորելիս:

Գրված է ընտիր, գեղեցիկ երկաթագրով, ոչ ուշ, քան ժ դարը: Սյունակի լայնությունը մոտավորապես 10 սմ է, բարձրությունը՝ 25,5 սմ: Լուսանցքները եղել են շափազանց լայն: Վերին մասում, որը հավանաբար կտրված է, պահպանվել է միայն 4 սմ (էջեր 125 և 136), մինչդեռ ձախ լուսանցքը ունեցել է 7,5 սմ լայնություն (էջեր 125 և 334), իսկ ներքևինը՝ 9,8 սմ (էջեր 136 և 323): Աջ լուսանցքից մնացել է միայն 2 սմ (էջեր 136 և 323), սակայն 47 էջում պահպանվել է 8,3 սմ. հավանաբար, դա թերթի շիտակ կողմն է: Ազատ մնացած տարածությունը սկզբնապես ունեցել է գրեթե նույն շափերը, ինչ և գրադաշտը:

Երկրորդ ձեռագրում, որը նյութ է հայթայթել 1554 թ. մատյանին, մագաղաթը օգտագործվել է առավել շոայլությունը: Թերթի վերին մասը այժմ կազմում է 293 և 316 էջերը, իսկ ստորինը՝ 308 և 301 էջերը, բովանդակում է Ա Տիմ. Գ, 1—4: Երկու սյունակները 9,5 սմ լայնությամբ գտնվում են մեկը մյուսից 4 սմ հեռավորության վրա: Եվ ահա, վերին լուսանցքն ունի 5,2 սմ լայնություն, իսկ ստորինը՝ 11 սմ: Սկզբնապես լուսանցքները համաչափ են եղել, անտարակույս, այն զգալի տարածությունը, որն ազատ է մնացել 308 և 301 էջերի ստորին մասում: Գրությունը շատ խիտ է, տառանշանները ունեն 0,8 սմ բարձրություն, տողերի միջև եղած տարածությունը հավասար է 1 սմ: Յուրաքանչյուր սյունակն ունի ընդամենը 15 տող: Տառանիշերի քանակությունը տողում 12-ից երբեք չի անցնում և իջնում է անգամ մինչև 9: Գրիչը ձգում է գրությունը գեպի աջ, ընդ որում սյունակի աջ սահմանը կազմված է վերջին բառերի ոչ միայն վերջին, այլ երբեմն միջին տառերից:

299-րդ էջը բովանդակում է Ա Տիմ. Ա, 18—19: Այսպիսով, խնդրո առարկա ձեռագիրը պարունակել է Առաքելոց Թղթերը: Նշենք, որ գրանյութի օգտագործման նման պայմաններում միայն Առաքելոց թղթերի համար հարկավոր է 351 թերթ: Իսկ եթե դրանց կցվեն նաև Գործք առաքելոցը, ինչպես դա, հավանաբար, տեղի է ունեցել ավյալ դեպքում, ապա ձեռագիր մատյանը պիտի ունեցած լիներ մոտ 490 թերթ:

1554 թ. օգտագործված երկու ձեռագրերը վկայում են ժ դարում տիրող բարդավաճման մասին, որը և հնարավոր էր դարձնում գրանյութի օգտագործման այդպիսի շոայլություն:

Ստորև տալիս ենք խնդրո առարկա թերթերի բնագիրը. ըստ որում Ա բնագիրը համապատասխանում է 125, 136, 334 և 323 էջերին, իսկ Բ-ն՝ 293, 316, 308, 301 էջերին: Անընթեռնելի տառանիշերը, մասնավորապես նրանք, որոնք ծածկված են կազմով, շարված են փոքրատառ.

Բնագրային առումով, այստեղ գտնվում են մի քանի տարբերակներ. որոնք արդեն նշված են եղել Զոհրապյանի կողմից: Մնն. Ե, 22՝ ավելացվում է եւ եկեաց Ենով: նկատելի են մի շարք ազավաղումներ կամ գրության ձևերի պարզեցում. Մնն. Ե, 23 երկաբիւ. Ե, 26՝ ուք փոխանակ եւքն, իսկ եւ երկու՝ բացակայում է. Տիմ. Գ, 4 գուրեամբ փոխանակ գոհուրեամբ, արգելոյց ընթերցումը (Գ, 2) նոր է: Համբերատար և երկարատև աշխատանքի ընթացքում հնարավոր կլինի թերևս ընթերցել բազմաթիվ այլ թերթեր: Մենք բավարարվում ենք նրանով, որ ցույց ենք տալիս այստեղ մի հին ձեռագիր մատյանի հարստությունը. նշենք, որ նման մատյաններ ժ դարում այնքան էլ բազմաթիվ չեն եղել:

Ա բնագիր

ՀԱՐԻԻՐ ՎԱԹՍՈՒՆ ԵՒ ԵՐԿՈՒ
 ԵՒ ՄԵՌԱԻ
 ԵՒ ԵԿԵԱՅ ԵՆՈՎՔ ԱՄՍ ՀԱՐԻԻՐ
 ՎԱԹՍՈՒՆ ԵՒ ՀԻՆԳ ԼԷ ԾԸ
 ՆԱԻ ԶՄԱԹՈՒՍԱՂԱՅ ԵՒ
 ՀԱՃՈՅՆ ԵՂԵԻ ԵՆՈՎՔ ԱՅ ԵՒ
 ԵԿԵԱՅ ԵՆՈՎՔ ՅԵՏ ԾՆԱՆԵ
 ԼՈՅ ՆՈՐԱ ԶՄԱԹՈՒՍԱՂԱՅ
 ԱՄՍ ԵՐԿԱՐԻԻՐ ԵՒ ԾՆԱԼ ՈՒ
 ՍՏԵՐՍ ԵՒ ԴՍՏԵՐՍ ԵՒ ԷՂԵՆ
 ԱՄԵՆԱՅՆ ԱԻՈՒՐՔ ԵՆՈՎՔԱՅ
 ԱՄՔ ԵՐԵՔԱՐԻԻՐ ՎԱԹՍՈՒՆ
 ԵՒ ՀԻՆԳ ԵՒ ՀԱՃՈՅՆ ԳՆԱԿ
 ԵՆՈՎՔ ԱՅ ԵՒ ՈԶ ՈՒՐԵՔ ԳՏԱ
 ՆԵՐ ԶԻ ՓՈԽԵԱՅ ԶՆԱ ԱՅ
 ԵՒ ԵԿԵԱՅ ՄԱԹՈՒՍԱՂԱՅ ՄՄՍ
 ՀԱՐԻԻՐ ՈՒԹՍՈՒՆ ԵՒ ԵԻԹՆ
 ԵՒ ԾՆԱԻ ԶՂԱՄԷՔ
 ԵՒ ԵԿԵԱՅ ՄԱԹՈՒՍԱՂԱՅ ՅԵՄ
 ՅՆԱՆԵԼՈՂ ՆՈՐԱ ՂՂԱՄԵՔ

ԱՄՍ ՈՒԹ ՀԱՐԻԻՐ ԵՒ ՈՒԹ
 ԵՒ ԾՆԱԻ ՈՒՍՏԵՐՍ ԵՒ ԴՍՏԵՐՍ
 ԵՒ ԵՂԵՆ ԱՄԵՆԱՅՆ ՄԱՈՒՐՔ
 ՄԱԹՈՒՍԱՂԱՅ ԶՈՐՍ ԵԿԵԱՅ
 ԱՄՔ ԻՆՆ ՀԱՐԻԻՐ ՎԱԹՍՈՒՆ
 ԵՒ ԻՆՆ ԵՒ ՄԵՌԱԻ
 ԵՒ ԵԿԵԱՅ ՂԱՄԵՔ ԱՄՍ ՀԱՐԻԻՐ
 ՈՒԹՍՈՒՆ ԵՒ ՄԻՔ ԵՒ ԾԸ
 ՆԱԻ ՈՐԳԻ ԵՒ ԱՆՈՒԱՆԵԱՅ ԶԱ
 ՆՈՒՆ ՆՈՐԱ ՆՈՅ ԱՍԷ ՍԱ ՀԱՆ
 ԳՈՒՅԵ ԶՄԵՂ Ի ԳՈՐԾՈՅ
 ՄԵՐՈՅ ԵՒ ՏՐՏՄՈՒՔԼԱՆԿ
 ԶԵՌԱՅ ՄԵՐՈՅ ԵՒ ԵՐԿՐԷ
 ԶՈՐ ԱՆԵԾ ՏՐ ԱՅ ԵՒ ԵԿԵԱՅ
 ՂԱՄԵՔ ՅԵՏ ԾՆԱՆԵԼՈՅ ՆՈ
 ՐԱ ԶՆՈՅ ԱՄՍ ՀԻՆԳ ՀԱՐԻԻՐ
 ՎԱԹՍՈՒՆ ԵՒ ՀԻՆԳ ԵՒ ԾԸ
 ՆԱԻ ՄԱԹԵՐԱ ԵՒ ԴՍՏԵՐՍ
 ԵՒ ԵՂԵՆ ԱՄԵՆԱՅՆ ԱԻՈՒՐՔ ՂԱ
 ՄԵՔԱՅ ԱՄՔ ԵԻԹՆ ՀԱՐԻԻՐ

Բ բնագիր

ՑԻՆ ՈՄԱՆՔ Ի
 ՀԱԻԱՏՈՅՆ ԵՒ
 ՀԱՅԵՍՑԻՆ ՅԱՅ
 Ս ՄՈԼՈՐՈՒԹԵԱ
 Ն ԵՒ Ի ՎԱՐԳԱ
 ՊԵՏՈՒԹԻՆ
 ԴԻԻԱՅ ԿԵՂՈՒՒՈ
 ՐՈՒԹԵԱՄՔ Ս
 ՏԱՐԱՆՔ ԽԱ
 ՐԵԱԼՔ ԻՐԵԱՆՅ
 ԽՂՃԻՆ ՄՏԱՅ
 ՈՐ ԱՐԳԵԼՈՅՅ
 ՅԱՄՈՒՍՆԱՆԱ
 ԼՈՅ ԵՒ ՄԵԿՆԻ
 ՅԵՆ Ի ԿԵՐԱԿՐՈՅ

ԶՈՐ ԱՅ ՀԱՍՏԱ
 ՏԵԱՅ Ի ՎԱՅԵԼԵԼ
 ՀԱԻԱՏԱՅԵԼՈՅ
 ԵՒ ՈՅՔ ՀԱՍԵԱԼ Ի
 ՅԵՆ Ի ՃՇՄԱՐ
 ՏՈՒԹԵԱՆՆ ՎԵ
 ՐԱՅ ԶԻ ԱՄԵ
 ՆԱՅՆ ԱՐԱՐԱԾՔ
 ԱՅ ԲԱՐԻ ԵՆ ԵՐ
 ԶԻՔ ԻՆԶ ԽՈՏԱՆ
 ՄԱՆԱԻԱՆԴ ՈՐ
 ԳՈՒԹԵԱՄՔ ԸՆ
 ԴՈՒՆԻՑԻՆ ԶԻ
 ՍՐԲԻ ԲԱՆԻԻ ԱՅ
 ԵՒ ԱՂԱԻԹԻԻՔ

МИШЕЛЬ ВАН ЭСБРОК

Брюссель, Белгия

АРМЯНСКИЙ ПАЛИМПСЕСТ ИЗ СОБРАНИЯ ЛЕНИНГРАДСКОЙ
ПУБЛИЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ им. М. Е. САЛТЫКОВА-ЩЕДРИНА
(новая серия № 14)

(Резюме)

Рукопись переписана в 1554 г. в Марасском монастыре епископом Стефаном. 244 пергаменных листа, а также пергаменные защитные листы этой рукописи являются палимпсестом. Старое письмо Н. Марр датирует X/XI в., однако по-видимому оно относится к IX/X в. Детальное изучение этого памятника показывает, что в нем в качестве писчего материала использованы листы двух рукописей, одна из которых содержала Ветхий Завет, другая Послания апостолов. В статье дана реконструкция двух страниц из этих рукописей (Бытие 5, 20—31 и Тимофей 4, 1—4).

MICHEL VAN ESBROECK

Bruxelles-Belgique

LE PALIMPSESTE ARMÉNIEN DE LA COLLECTION DE LA
BIBLIOTHÈQUE PUBLIQUE SALTYKOV-CHÉDRINE DE
LÉNINGRAD (NOUVELLE SÉRIE № 14)

(R é s u m é)

Le manuscrit a été copié en 1554 au monastère Maras par l'évêque Stéphan. Les 244 pages en parchemin de ce manuscrit, de même que les feuilles de garde en parchemin, sont palimpsestes. L'écriture ancienne est datée par N. Marr des Xe—XIe siècles, cependant elle remonte probablement au IXe—Xe siècles. L'étude détaillée de ce monument montre qu'on y a utilisé comme matériau les feuillets de deux manuscrits, dont l'un contenait l'Ancien Testament et l'autre les Epîtres des apôtres. Dans l'article l'auteur donne la reconstitution de deux pages de ces manuscrits (Genèse, 5, 20—31 et Timothée, 4, 1—4).